

Key words: *onym, associative field, associative dictionary, mental lexicon.*

Михайло Лесів(Люблін, Польща)

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АНТРОПОНІМІВ І ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ УКРАЇНІЗАЦІЇ 20 -х рр. ХХ ст. У КОМЕДІЇ “МИНА МАЗАЙЛО” М. КУЛІША

У статті йдеться про запровадження української мови в різні сфери життя українців на початку 20-х років ХХ ст. та різне сприймання цього явища зрусифікованими міщанами. У праці аналізуються також стилістичні функції особових найменувань персонажів, зокрема простежується зв'язок антропонімів з діями, вчинками їх носіїв.

Ключові слова: *антропонім, українізація, прізвище.*

М. Куліш назвав свою п'єсу комедією. Напевно тому її заголовок складається з рідко вживаного імені Мина¹ та дещо смішнуватого прізвища Мазайло². Написання твору драматург завершив у грудні 1928 року, спершу він прочитав її в театрі “Березіль”, і відтоді уже вона виставлялася до 1930 р. у деяких українських театрах, і показували її також у Грузії. Це хіба єдина п'єса М. Куліша, яку не переклали на російську мову, а причина, як писав Л. Танюк, „у тонкощах її мовної україно-російської специфіки, яка при перекладі неодмінно втрачається”[Танюк II: 772]. Цю п'єсу зняли з репертуару наприкінці 1930 року, „коли процес українізації пішов на спад” [Танюк II: 772] Ю. Шевельов стверджує, що цю драматичну комедію можна

¹ Ім'я *Мина* має в основі гр. слово *μήν* ‘місяць’ (буквально ‘місячний’) [ВЛІ:78].

² *Мазайло* – в основі дієслово *мазати* (крім основного значення також ‘брудний’) або *мазатися* ‘покривати себе чимось рідким або жирним’, ‘фарбуватися, грумуватися’. Словник відновоює також інші споріднені слова, які можуть бути основою цього прізвища: *мазь, мазанина, мазанка, мазило, мазка, мазниця, мазальник, мазій, мазун, мазкий*, тощо. [НТСУМ II:548 - 549]. За допомогою суфікса – айло створено прізвище, винятково “промовляюче”, характеризуюче головного героя п'єси на зразок таких віддієслівних іменників, як *викидайло, дрімайло, міняйло, калатайло, купайло, недбайло, обжирайло, позичайло, потакайло, підшивайло, позивайло, спотикайло, шкандибайло, шукайло, підминайло* [ІСУМ:514]. Суфікс – айло, появився в українській мові мабуть під впливом таких імен, як Михайло. Віднотовано також прізвище Митрофайло (від Митрофан) на Тернопільщині [Лесів:53].

прирівняти до Мольєрової комедії “ Міщанин – шляхтич” (1670). І сам М. Куліш не заперечує того, що Мольєрова комедія була для нього у значній мірі зразком [Шерех: 330]. А самого персонажа Мину Мазайла прирівнюють до Мольєрового Журдена [Танюк I: 15].

У п'єсі “Мина Мазайло” особові власні назви винятково цікаві і стилістично промовисті. Солідно входять вони в легкий тон твору, доповняючи артистично основну тему, якою є проблема українізації у великому українському сильно зрусифікованому місті у двадцятих роках ХХ ст.

Л. Танюк називає цю комедію “філологічним водевілем”, що “важко перекласти на будь – яку іншу мову, бо сюжет її збудовано на співставленні української та російської мов” [Танюк т.І: 11] .

Особи-персонажі, які появляються в цій комедії, можна поділити на дві основні, а може і три “ідейні” групи, хоч усе це діється в одній міщанській сім'ї службовця і деяких знайомих родини Мазайлів, а саме:

1)ці, що серйозно сприймають і всупереч усьому підтримують українізацію з двох точок зору, нового ладу радянської влади (Мокій, Уля і комсомольці) або з точки зору цілковитої незалежності України, чого прикладом може бути козаччина і гетьманщина (дядько Тарас); ті, що проти українізації, яка їх заскочила і вони її бояться, бо передчувають у ній загрозу для своєї стабілізації (Мина Мазайло, його дружина й дочка, тьотя Мотя, Баронова).

Представники тих персонажів вирізняються своїми поглядами на:

а) українську національну тотожність, в чому проблема мови має тут, мабуть, основне значення, бо “двомовність в Україні стала остаточним ключем цієї комедії”, як пише Л. Танюк [Танюк т.І: 11];

б) на вибір найбільш престижного та “гарного” прізвища, коли голова сім'ї вирішив змінити своє родове прізвище Мазайло.

До першої “проукраїнської” групи належить “іронічно поданий комсомолец-філолог” [Танюк т.І:12] син Мазайла *Мокій* та його молоді

ровесники комсомольці *Іван Тартика* (Ваня), *Микита Губа*, *Аренський*. До їх ідеї приєдналася вкінці *Уля Розсоха*, яка на початку представляла себе як *Уля Розсохина*, у яку закоханий Мокій.

З Києва приїхав до Харкова Дядько Тарас, який усе, що українське, прирівнює до козацько-гетьманської історії, і критично відноситься до поглядів молодих прорадянських хлопців, а також і передовсім до тих, що проти всього, що українське.

До “антиукраїнізаційної” групи зараховуємо Мину Марковича Мазайла, його дружину Мазайлиху (Килину Трохимівну, Лину), їхню дочку Рину (Мокрину Мазайло), тьотю Мотю (Мотрону Расторгуєву), яка приїхала з Курська, щоб підтримати антиукраїнські тенденції у сім’ї, та Баронову-Козино, яку собі спровадив Мина для подання йому “кілька лекцій правильних проізношень”.

Нижче постараємося прокоментувати звучання й походження найменувань поодиноких персонажів п’єси, порівнюючи чергові антропоніми з поглядами названих осіб на українську мову, культуру й українізацію, яку вони або захищають, або гостро проти неї виступають.

Головні особи п’єси наділені рідкісними іменами: *Мина*, *Мокій*. В основі імені Мокій – гр. $\mu\omicron\kappa\omicron\varsigma$ ‘насмішник’ [ВІЛ: 80], воно також стилістично наближається до засобу імен, що появляються у фольклорі, як про це свідчить народна пісня:

“Пив кум до куми, кума до Мокія,
щоби була здоровенька ціла кумпанія” [ВІЛ: 80].

Імена Мина і Мокій мають також свої здрібніло – пестливі форми у діалогах з близькими людьми: *Минусь*, *Минась*, *Мока*.

Дядько Тарас з Києва названий іменем, яке в українських середовищах звучало і звучить вельми патріотично, бо саме Тарас Шевченко єднає віддавна українців різних політичних напрямків. Навіть противник українізації висказується проти української мови, але, може, прийняв би “малоруську” або “тарасо – шевченківську”, коли пояснює, ким є сучасні

українці: „Українцями зветься ті, хто вчить нещасних службовців так званої української мови. Не малоруської і не тарасо - шевченківської, а української – і це наша малоросійська трагедія” [Куліш: 139]

Ім'я *Уля* (*Улька*, *Улюня*) появляється лише у пестливо – здрібнєлих формах; таким способом підкреслено її романтично-сентиментальний підхід до української мови й культури.

А хлопці – комсомольці наділені звичайними, часто вживаними іменами *Іван* і *Микита*. До Івана Тартики звертався його ровесник з російська “Ваню”. Противників українізації репрезентують „*національний перевертень*” [Танюк I: 12] *Мина*, його дружина *Лина* (вона ж Килина Трохимівна). У словнику українських сучасних імен Килина пояснюється як запозичення з лат. *Anqilina* ‘орлина’ і не віднотується скорочення *Лина* [ВІЛ:148], але ж маємо *Ліну* Костенко. Та дочка *Рина* (вона ж: *Ринка*, *Ринуся*, але й – *Мокрина* *Мазайло*). *Мокрина* з лат. *maser, masri*, ‘худий’ теж ‘далекий, високий’ і не існує скорочення *Рина* [ВІЛ:163]. Оці скорочені форми *Лина*, *Рина*, можливо, відображають міщанську сутність носіїв цих імен, прагнення наблизитися до російської традиції [Петровский: 43, 348].

Тьотя *Мотя* з Курська (вона ж *Мотенька*, а офіційно *Мотрона* *Розторгуєва*), особливо противна українізації, має ім'я з латинською етимологією: *matrona* ‘поважна заміжня жінка’ [Петровский: 163]. Ця її гіпокористична форма імені звучить трохи смішно, коли римується з рос. *тьотя Мотя*, і особливо до неї пасує. Таку форму імені віднотується у словнику російських імен [Петровский: 163]. У п'єсі появляється ще кілька, крім цього, імен осіб, які тільки згадуються: служниця *Домаха* (нар. форма від *Домна* з лат. *domina* ‘пані, господиня’ [ВІЛ: 133]); *Оля* *Сенихаткова*, та згадувані *Тарасом* предки комсомольців *Максим* *Тертика*, *Пархим* *Губа*, *козаки*, що мали воювати у XVII ст. Усі ці імена у деякій мірі характеризують поодинокі особи.

Але особливо промовистими є у Куліша прізвища, бо основний мотив комедії, це запланована заміна прізвища, яке звучить для *Мини* *Мазайла* за

дуже по-українськи і він хотів би його змінити на таке, яке пасує до його російськомовного менталітету. Починається дискусія у сім'ї, яка характеризує дві або навіть три ідейно спірні групи. Антиукраїнські або антиукраїнізаційні особи це за прізвищами, не беручи до уваги Мазайлів, Розторгуєва (Мотрона, тьотя Мотя з Курська), яка роздумує над своїм найменуванням так: *“Розторгуєва – це прекрасне прізвище, та, на жаль, не модне тепер. От, наприклад: Металова – Темброва [Куліш: 164]. Прізвище Розторгуєва російське, хоч основа могла би бути й українська від дієслова розторгувати (рос. расторговать) у рос. мові натомість расторгать значить також ‘розірвати (дружбу чи якусь цілість’) [Даль ІУ:78].*

Вчителька „правильних проізношеній” наділена прізвищем Баронова-Козино, в якому підкреслене її майже аристократичне походження з тенденціями іноземної культури.

Баронова це майже титул (*барон* ‘дворянський, нижчий за графський’) [НТСУМ І: 94], а в другій частині прізвища вміщається основа *Коза* + *ин* з фінальним елементом *-о*, який вказує на його ніби іноземне (французьке чи італійське) оформлення. Сполучення звичайної “козячої” основи зі звичайним суфіксом *-ин* і псевдофранцузьким закінченням *-о* може викликати усмішку. Це прізвище виразно оцінююче і характеризуюче. Про прізвище Мазайло вона каже, що *“Воно справді якесь чудне. Либонь, малоросійське?”* [Куліш: 109].

Згадується тут також *Оля Семихаткова*, яка знайшла собі “комуніста”, молодого і *“щоліта відпочиватиме в Криму”* [Куліш: 88]. Це прізвище з українською основою і з російським суфіксом *-ов-*.

Цікаво представлене тут прізвище *Розсоха* або *Розсохина*, в залежності від того, яке ідейне спрямування має той, хто вживає це прізвище. На початку Уля подавала своє прізвище, як *Розсохина*, не хотіла, щоб її називали *Розсоха* [Куліш: 91], але Мокій їй романтично пояснював: *“...ваше прізвище Розсоха – знаєте, що таке “розсоха”? Показав на небо – он Чумацький шлях, каже, в розсохах є чотири зірки – то криниця, далі три*

зірки – то дівка пішла з відрами, в розсохах, каже...”[Куліш:104]. Отже, за словником Б. Грінченка це слово вживається зі значенням ‘роздвоєння двох гілок на дереві’ ‘роздвоєння на кінці якого-небудь предмета’. Прізвище це, отже, можна сприймати, як промовисте, що характеризує дівчину, яка роздвоєна між проросійською та українською культурою й мовою. Кінець кінцем перемагає українська свідомість і тотожність під впливом любові до молодого українізатора Мокія, і вона залишається *Розсохою*.

Форми по батькові з’являються у п’есі рідко і відносяться вони тільки до двох головних осіб комедії, які проти усякої українізації і тільки в думках після зміни прізвища з Мазайло на Мазенін, Мазайло уявляє собі як до нього звертатимуться (“Мазайло грає перед численними дзеркалами, які є у нього “той інший світ уявний”) [Танюк I: 14].

„Здрастуйте Мазенін, Мино Марковичу. А Тьотя Мотя пропонує тост: Хай живе Мина Маркович Мазенін” [Куліш:168]. Так само його жінка уявляє собі зустріч після зміни прізвища, коли за її здоров’я випивають чарку з тостом: *“За мадам Мазенину! За Килину Трохимовну Мазенину!”* [Куліш: 162]. Таким чином радується з того, що вже її по – українському й народному не будуть називати Мазайлихою чи *Мазайлівною* [Куліш: 164].

Дядько Тарас розказує жартівливо про якогось Каленика *Митрофановича* Гімненка, секретаря одної земської повітової управи, якому *“тільки по трьох роках клопотання тільки сам цар Олександр Третій соізволив змінити Говненка на Вороненка”* [Куліш: 166] При нагоді жартівливо згадує інші “смішні”, але щиро українські найменування *Непийпиво* чи *Тягниряд*.

Особи, які за українізацію, не підтримують зміни прізвища Мазайло на інше, а Мокій навіть додати хоче другу частину прізвища Мазайло – *Квач* і таку зміну молоді друзі Мокія прийняли б, а один з них пояснює так *“...прізвище Мазайло-Квач, по складах видно, трудового походження. Мокієві предки або мазали колеса в колективних походах, або принаймні робили*

мазниці й квачі” [Куліш:147]. Це своєрідна вельми імовірна “народна етимологія”.

Ці ж самі молоді хлопці, що підтримують українізацію, мають прізвища без суфіксів –*ов* чи –*ін*, а саме *Губа* і *Тертика*¹, на звучання яких Баронова-Козино неприємно “здригнулась” [Куліш: 134]. Ці прізвища приймає з приємністю дядько Тарас, бо йому пригадуються з такими найменуваннями козаки, що воювали у XVII столітті:

“- Скажіть, Ви не з тих Губ, що Пархим Губа бив ляхів 1648-ого?” [Куліш: 148].

“- Ви часом не з тих Тертик, що Максим Тертика був курінним отаманом Переяславського куреня славного Війська Запорозького на початку XVII століття” [Куліш: 134].

Дядько Тарас усі пропонувані до зміни прізвища схвалює, беручи до уваги їхні подібності до найменувань відомих козаків, зі суфіксами –*енко*, –*ович* і –*ський*.

Основним реальним мотивом цієї комедії є дискусія над зміною прізвища Мазайло на якесь інше “краще”, до чого стремить сам Мазайло зі своєю жінкою та дочкою, а чого не може прийняти його ж син Мокій.

Цікаво приглянутися, які прізвища на заміну пропонують ті, що проти всякої українізації (трое Мазайлів, тьотя Мотя і Баронова-Козино). Їхні пропозиції можна за структурою та значенням основ поділити так:

а) якщо безсуфіксальні, то іноземного походження: Де Розе [Bahlow:433], Де Мазе [Куліш:151] – хіба від *мазати*, Фон Лілієн [Куліш:100], Фон Мазел, Рамзес² – тут французький додаток “де” і німецький “фон” осмішує снобістичний підхід. Навіть тьотя Мотя цього не сприймає, бо як сказала: “Де Мазе це французький штиб, а ми люди, слава богу, руські” [Куліш:151].

¹ Прізвище Тертика створено, мабуть, на основі поняття *терта людина* у значенні ‘особа з життєвим досвідом, яка багато знає і вміє’, на взір таких слів з фінальним елементом –*ика*, як у словах *візника* ‘візник’, *задерика* ‘людина, що своїми діями, словами призводить до сварки...’, *пнятика* ‘гулянка, вечеря, обід’ або ‘пняцтво’[НТСУМ]

² Рамзес – ім’я королів Єгипту с XIII-XII ст. перед народженням Христа.

б) зі суфіксом *-ов, -ев*: Розов, Вишньов, Рамзесов, Рамзесов¹, Тюльпанов, Мазов, Алмазов, Рамазай-Арзамасов, Сіренєв.

в) зі суфіксом *-ін*: Мазенін.

г) *-ський*: Аренський, Мазанський, Сіренкий, Мазеленський, Спаський.

Як бачимо, тут в основах іноземне звучання або назви квітів *тюльпан, роза* (Розов, Де Розе), *сірєнь* (Сіренєв, Сіренський, Фон Лілен), *алмаз* (коштовний камінь); а якщо говорити про суфіксальне оформлення – типово російський суфікс *-ов², -ев, -ін*. З цих пропозицій насміхається, передусім, дядько Тарас, коли Мазайлиха пропонує змінити прізвище своє на *Мазов*: “ – Ну й прізвище – Мазов – Лазов – Лоза – Залоза...³ А по – моему, кращого не буде, як Зайломаз.”[Куліш:150]

Варто звернути увагу також на те, що прочитав Мазайло на списку осіб, що уже свої найменування офіційно змінили у загсі, а саме:

Панас *Минько* – на Павло *Мінерєин*;

Засядь-Вовк – на *Волков*;

Ісидір *Срайба* – на *Алмазов*;

Шмуель-Калман Беркович *Вайнштейн* – на Самійло Миколаєвич *Вершиних* [Куліш: 100].

Знову ж таки чисто російські форманти *-ов, -ин, -их*, а крім цього навіть “отчество” Беркович замінено на російсько-українське *Миколайович*.

Які прізвища на заміну пропонує дядько Тарас, речник традиційної козацької України? Коли пропонує прізвище *Мазайловський*, думає нишком про Виговського, але тьотя Мотя контрує (заперечує): “*Польське прізвище, і хто ж пропонує?*”[Куліш: 151] Тоді він пропонує *Мазайлович*, думаючи нишком про гетьмана *Самойловича*, але й це прізвище тьотя Мотя заперечує антиєврейським аргументом:

¹ Баронова пропонує “Рамзес! Класичне прізвище!”, але тьотя Мотя контрує: “Рамзес? Може Рамзесов! Давайте Рамзесов! [Куліш:151].

² Про прізвище з суфіксом *-ов* мріяла Мазайлиха, вона робить своєму чоловікові закид: “Мене обдурив: я покохала не Мазайла, а Мазайліва, чом не сказав?”[Куліш:99].

³ залози ‘хвороба: гостре інфекційне захворювання’ [НТСУМ:75].

“ – Щоб було похоже на “Мойсей Мазайлович”, що вже торгує у нас в Курську й нашу московську вимову псує, нізащо!” [Куліш: 151]

Під час дискусії дядько Тарас погодився на зміну з умовою, що нове придумане прізвище матиме корінь Маз (“Коли вже міняєш, то хоч корінь маз залиши” [Куліш: 150] – і коли вийшов, а дочка Мазайла Рина запропонувала прізвище Мазенін, бо воно “похоже на Єсенін” [Куліш: 115]. Дядько мав великі до себе претензії і називає себе значною кількістю образливих слів: „Ні, таки ти дурень, Тарасе! Бельбас! Бевзь! Недотепа! Кеп! Йолоп! Глупак! Телепень! Дурко! Дуропляс! Дурноверх! Дурепенко! Дурбас! Дурундас!”¹ Ці слова вибрані, мабуть, зі словника Б. Грінченка. Про цей словник, єдиний тоді, як про гарант рідної мови, з пошаною говорить Мокій: “ – А як хочеться знайти собі такого друга, теплого, щирого, щоб до нього можна було б промовитись з Грінченкового словника та й з власного серця” [Куліш: 11].

Мокій не погоджується на зміну прізвища, а тим більше на оці “суфіксальні”, виражає свою похвалу українським прізвищам, які протиставляє традиційно російським: - Мазайло – Квач, Улю! Це ж таке оригінальне, демократичне, живе прізвище, це ж зовсім не те, як якесь заяложене, солодко – міщанське: *Аренський, Ленський, (...)* *Милославський*...взагалі українські прізвища оригінальні, змістові, колоритні...Рубенсівські – от! *Убийвовк*, наприклад, *Стокоз, Семиволос, Загнибога* (...) і тут антирелігійний смисл прізвища *Загнибога*, протиставляє російським “*Богоявленський, Архангельський, Спасов*”. Похваляє німецькі, французькі прізвища етимологічно виразні: “А німецькі хіба не такі, як українські: *Вассерман* – вода – чоловік, *Вольф* – вовк а французькі: *Лекок – півень*” [Куліш: 103].

¹ Ці слова знаходимо у словнику Б. Грінченка: бельбас [I:49], бевзь [I:36], недотепа [II 546], кеп [II 235], йолоп [II 201], глупак [I 291] (з зазначенням, що з харківського повіту), телепень [IV 252], дурка ‘глухая, дурочка’ [I 475], дурноверхий ‘глупый, полуумный’ [I 458], дурепа [I 456] (-енко тут додано на взір прізвищ з тим суфіксом!), дурбас [I 456], дурило [I 456] також у рос. народній мові таких слів, як *дурандас, дурдєнь* тощо немало [Даль I: 501-502].

На поміч Мокієві прикликає М. Куліш предків Мина Мазайла – діда Мазайла – Квача, славного Запорожця, який *“славний був і колеса мазав”*, прадіда Василя – чумака, який *“чумацькі колеса мазав”* та діда селянина Авива, *“що був собі та жив, мазав чужі вози, бо свого вже не стало”*; Усі вони дорікають Мині, що він їхне *“славне прізвище мінєє”* [Куліш: 149].

Комсомольці проти заміни прізвища Мазайло, бо *“воно просте, і не суперечить принципам ленінської національної політики”*. Навпаки, прізвище Мазайло – Квач, по складах видно, *трудового походження. Мокієві предки або мазали колеса в колективних походах, або принаймні робили мазниці і квачі...*” [Куліш: 147].

Це для них особливого значення не має, бо молоді комуністи, члени КСМУ, вірять у те, що *“за повного соціалізму поміж вільних безкласових людей поведуться зовсім інші прізвища. Можливо, що й не буде окремих прізвищ (...) Кожний член всесвітньої трудової комуни замість прізвища матиме свого нумера”* [Куліш: 146-7].

Прийшли вони допомогти другові, але без великого ентузіазму: *“ – Та хай собі міняють (прізвища) хоч на Аристотелів (...) Рад – влада не забороняє”* [Куліш: 132].

Оці думки про прізвища у значній мірі покриваються зі стосунком даних персонажів до українізації, а передусім до української мови.

Мина Мазайло, пізніше Мина Маркович Мазенін вчиться у Баронової – Козино *“правильних произношеній”* російської мови, бо вимова його російська така, що він багато з цього приводу втрачає. Йдеться тут про вимову рос. г перед приголосним, яке йому виходить як нескладотворче у й усі інші звукові різниці між українською і російською мовами, тут представлені, Рина про свого батька Мину Мазайла: *“...вже напитує собі вчительку, щоб могла навчити його правильно говорити по – руському, наприклад не сапоги а “спаті”* [Куліш: 86].

Його стосунок до української мови неприхильний, він *“од Мокія укромови слухати не хоче”* [Куліш:86], для нього *“українізація – це спосіб робити з*

мене провінціала, другосортного службовця, і не давати мені ходу на вищі посади” [Куліш: 141].

Про свою російську вимову Мина Мазайло розказує у трагічному тоні: “– Оце саме “ге” і є моє лихо віковичне. Прокляття, якесь каїнове тавро, що по ньому мене впізнають, навіть тоді, коли я возговорю не те, що чисто руською, а небесною, ангельською мовою”. А далі розказує своїй вчительці Бароновій – Козино, як “губернатора дочь” була в ньому закохана і “як на Аполлона” на нього дивилася, але почувши з його уст “ге” ...”ге” одвернулась, скривилась” [Куліш: 116].

Зі злістю на свого сина обіцяє: “Виб’ю з голови дур український”. Неприхильне відношення до українського слова виражає також жінка та дочка Мазайла, які конче хочуть заміни свого прізвища.

Рина намовляє Улю, щоби вона зробила щось, “щоб Мокій заховався у тебе”, то “може він кине свої українські фантазії” [Куліш: 87] “за тиждень – два кине свої українські мрії” [Куліш: 102]. На думку Рини, сестри Мокія, треба зробити усе, щоби її брат Мокій “взагалі не вкраїнською мовою мріяв, а тобою, золотко (до Улі) твоїми очима, губами, бюстом тощо...” [Куліш:105]. Вийшло так, що Уля під впливом Мокія, навпаки, стала свідомою українкою і почала з ентузіазмом вчитися української мови. Жінка Мина Мазайла Ліна і одночасно мати Мокія посилає до Курська до тьоті Моті телеграму, щоби приїжджала, бо „Катастрофа. Мока українець” [Куліш: 97], а про дядька Тараса з Києва має претензію, що хіба в нього її син вдався, бо він такий, “що в нього навіть кури по – українському говорять” [Куліш: 102], а Мина її – за її словами – обдурив, бо вона “покохала не Мазайла а Мазайлова, чом не сказав?” [Куліш:99] і, плачучи, оправдується, що не сім’я винна в зародженні Мокієвого українства: „Здається ж, і батько, і я всякого малоросійського слова уникали” [Куліш:126].

Тьотя Мотя з Курська особлива противниця українізації. То ж вона проголосила славнозвісну фразу, що “прилічнєє быть ізнасілованной, нежелі

українізованою” [Куліш: 156]. Вона, приїхавши з Курська до Харкова, має серйозні застереження до всього, що тут побачила. Не сприймає українського напису на вокзалі Харків: „...навіщо ви нам іспортілі город?” [Куліш: 125].

Говорити про українську мову, це взагалі “темрява”: “ – Яка у вас провінція (...) Ой яка ще темрява. Про якусь українську мову споряться, і, справді, якою чудернацькою мовою балакають. Боже! У нас у Курську, всі говорять руською мовою. Прекрасною московською мовою, жаль тільки, що нам її трошки попсували Євреї, що їм тепер дозволено жити у Курську (...)” [Куліш: 142].

На основі п’єси М. Булгакова “Дни Турбиных” тьотя представляє українців у найгіршому світлі (осоружні, огидливі, грубі, дикі, мужлани, жорстокі), а українізація це “чорний туман”. “І я вірю – каже тьотя – що все це минеться. Зостанеться єдина, неподільна...” [Куліш: 142-143].

Після пояснення Мазайла на запитання „тьоті” „що таке українці, хто вони такі: євреї, татари, вірмени?”, що „частина – наші малороси, себто руські (...), а частина, з’являть собі, галичани, себто австріяки, що з ними ми воювали 1914 року”, тьотя Мотя доходить до висновку „Тепер я розумію, що таке українська мова (...) Австріяцька видумка (...) [Куліш: 139] Насміхається з української мови, видумуючи “смішні” слова анекдотично: „Правда, що “акушерка” по-українському “пупорізка”? невже “адвокат” по-українському “брехунець”, а на лампу ви кажете лямпа, а на стул – стілець?” Дядько ж Тарас доказує, що деякі слова, вживані в російській мові, чужі [Куліш: 143]

Далі провадиться цікава дискусія про деякі інші слова [Куліш: 144-145] Тьотя Мотя з Курська дивується, що в опері “Тарас Бульба” дозволено козакам “співать по-українському” (“Сто ж просто безобразі!”). Прецінь, як каже тьотя, „всі козаки говорили по-руському. Донські, кубанські, запорозькі! Тарас Бульба, наприклад... не по-вашому, по-

хохлацькому”[Куліш: 130-131]. У нічому не можна її переконати на користь української мови.

Баронова-Козино, типова російська псевдоаристократка, вчителька “правильних проізношень”, за словами Мазайла “прекрасна вчителька”, бо “рафінадна в неї руська вимова”[Куліш: 101] “одверта паралель до мольєрівських вчителів, що вчать Жердена дворянських манер” [Танюк І: 16], не сприймає нічого, що українське, а навіть на звук прізвища *Губа* і *Тертика* “здригнулась і зблідла” [Куліш:134], не входить вона у якісь дискусії, але з гори аристократично дивиться на все, що неросійське, переживає за високу російську мову і вимову щиро і душевно, для неї, мабуть, французька мова це особливий знак високої культури, що проявляється в її мові, напр. –Вибачте, тобто мерсі!... [Куліш: 165].

Коли говорити про групу персонажів, які захищають по-різному українізацію, а передовсім, українську мову, це дядько Тарас Мазайло з Києва, син Мини Мазайла Мокій, вкінці Уля Розсохина-Розсоха та й у деякій мірі – комсомольці Губа, Тертика і Арсенський.

Дядько Тарас за Україну з “козацькою” традицією. Усе йому асоціюється з Запорізькою Січчю, навіть прізвища комсомольців пригадують йому війни козаків XVII ст. та придумані до заміни нові прізвища на –*ський*, –*ович*, –*енко* підтримує задля подібних прізвищ відомих козацьких гетьманів. Сердечно вболіває з причини понижування української мови, боронить її історичними аргументами, згадує словник Зизанія, пояснює, чому Гоголь писав по-російськи, тощо. Дорікає харківським міщанам, що коли приїхав до Харкова, “у трамваї (...) питаєш по-нашому, всяке на тебе очі дере... Всяке тобі *штокає*, *какає*, - приступу не має” [Куліш: 127].

Мокій наполегливо протиставляється проросійським членам своєї родини. Не хоче міняти прізвища, а що більше хоче його “зукраїнізувати”, додаючи другу частину свого найменування, яка вписується у типові народні українські безсуфіксальні прізвища з виразною “трудовою” семантикою:

Квач. Він багато читає, захоплюється рідною мовою та й переконує до неї Улю.

Про нехлюйні українські написи під кінокартинами та на афішах Мокій говорить: “ – *Немов навмисне псують таку прекрасну, таку милозвучну мову (...)*

-А такі жахливі афіші трапляються, які перекручують українську мову” [Куліш: 95]¹.

Захоплено переконує Улю, що в неї все українське: „*У вас прізвище українське – Розсоха! – Та що там прізвище – у вас очі українські, губи, стан!*” [Куліш: 111].

Він же доказує Улі, що українська мова і милозвучна у лексиці прекрасна, змістом благородна, економна. Уля, під впливом того, що закохалася в Мокія, вчиться української мови та серйозно починає відноситися до української культури. Шукає українських відповідників до російських слів та зворотів, напр.: Уля каже Рині: Мокій сказав, що по-українському “зрочки” “чоловіками” зуться [Куліш: 104], з золотим обрешом – з золотими берегами, „чулки з робочой касмкой” – панчохи з рожевими бережками [Куліш: 107-108], „непреодоліміє препятствія” – непоборні перешкоди [Куліш: 157], жена, жінка – дружина, жениться на ней – одружитися з нею з коментарієм: „Тут чується зразу, що жінка рівноправно стоїть поруч з чоловіком, це краще, як, “жениться на ней” [Куліш: 129].

Коли ж Рина, Мокієва сестра, переконує Улю, що вона неукраїнка (“Яка ти українка, Улю. Ти вже й мови не знаєш. Сама ж казала, що тільки покійна твоя баба по-малоруському говорила” [Куліш: 155], Уля заперечує: „Мама ще й тепер по-українському як коли закидають. Крім цього, у мене очі українські, ноги українські, все, все” [Куліш: 155].

Ю. Шевельов звертає увагу на те, що в п’єсі М. Куліша немає позитивних героїв. “*Добрі мені позитивні комсомольці, що приходять у чужу хату з футбольним м’ячем (...)* і проповідують таку суспільну систему, де кожний

¹ Як це іноді актуально й донині звучить!

буде тільки номером, “всесвітню номерну систему”. Добрий мені позитивний герой Мокій, що мало не плаче від віришика “Під горою над криницею горювали брат з сестрицею” і, як стане коло української афіші – читає – читає, думає – думає, чи справжньою написано мовою, чи фальшивою!” “Куліш не був цієї думки, що українське питання вирішується в хаті Мيني Мазайла (...) звичайно час від часу в цьому граціозному перегоні масок виблискують колючі політичні репліки, але це тільки той перець, яким присипано традиційну комедію – балет про кружляння без ладу, мети й системи люців, поглинених формою життя” [Шерех: 331]. Як далі стверджує Ю. Шерех, п’еса залишає нас “знову перед трагічною проблемою людини і суспільства, форми і реформи. А тим часом український театр дістав свою найкращу комедію, може свою єдину комедію, якщо властивістю комедії вважати легкість, грайливість, ритмічність, грацію на підложжі глибокого, але тільки натягненого змісту” [Шерех: 332]. З іншого боку саме у цій комедії М. Куліш залишається за словами Л. Танюка “глибоко національним поетом української мови” [Танюк І: 34].

У сильно скривленому дзеркалі автор “Мини Мазайла” показує дійсні проблеми і дискусії у двадцяті роки у східній міській Україні через призму поетичної антропонімії, що вкладається у проблеми ситуації української культури й мови в час українізації. Здається, що ці проблеми у дещо зміненій формі уже в час незалежності української державності в деякому відношенні актуальні донині, в незалежній Україні ХХІ ст., майже сто років після описаної М. Кулішем ситуації у найбільш східноукраїнському місті, яке тоді було столицею України. Що тут змінилося, а що поглибилося у справі нових спроб українізації, мовної та поняттєвої, треба наново відчитувати творчість М. Куліша, якого страшна советська машина знищила фізично.

ЛІТЕРАТУРА:

Грінченко: Грінченко Б. Д. Словарь української мови. – Т. I-IV, Київ 1907-1909.

Даль: Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка, т. I-IV. – Санкт-Петербург–Москва, 1880-1882.

ІСУМ: Інверсійний словник української мови. – Київ, 1985.

Куліш: Куліш М. Твори у двох томах. – Т. 2. – Київ, 1990.

Лесів: Лесів М. Безсуфіксальні відіменні прізвища сучасних мешканців Монастирищини // Наукові записки ТДПУ. Серія: Мовознавство. – Ч. 2. – Тернопіль, 2003. – С. 49-54.

НТСУМ: Новий тлумачний словник української мови у 4-ох томах. – Київ, 2001.

Петровский: Петровский Н. А. Словарь русских личных имен. – Москва, 1984.

ВІЛ: Скрипник Л. Т., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. – К., 1996. –

Танюк І: Танюк Л. Драма Миколи Куліша [в]: М. Куліш, Твори в двох томах, т. 1. П'єси. – Київ, 1990.

Танюк ІІ: Танюк Л. Мина Мазайло (коментар) [в]: М. Куліш, Твори в двох томах, т. 2. – Київ, 1990.

Шерех: Шерех Ю., Шоста симфонія Миколи Куліша [в]: Твори в двох томах, т. 2. – Київ, 1990.

Bahlow: Bahlow H. Deutsches Namenlexicon. Familien – und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. – Frankfurt am Mein, 1972.

Mykhailo Lesiv. Stylistic Functions of Anthroponyms and the Problems of Language Ukrainization in the 20's of the XX century in the Comedy “Myna Mazailo” by M. Kulish. *The article is about the introduction of the Ukrainian language into various spheres of life of the Ukrainian people at the beginning of the 20's of the XX century and different perception of this phenomenon by Russified townspeople. The work also deals with the analysis of stylistic functions of personal names of characters, specifically the connection of anthroponyms with actions and deeds of their bearers.*

Key words: *anthroponym, Ukrainization, surname.*